

В. О. Зуєва, О. Є. Постол, О. Н. Саган

Ієрархія

ІЄРАРХІЯ (грец. *ἱεραρχία*, від *ἱερός* - святий, священний і *ἀρχή* - влада) - розташування частин чи елементів цілого у порядку від нижчого до вищого. Ієрарх. принцип діє на всіх рівнях - від атом. і молекуляр. явищ до взаємовідносин у людському суспільстві. Термін «І.» використовують для характеристики організації християн. Церкви - ієрархія церковна; визначення соц. структури суспільства; як принцип структур. організації склад. багаторівневих систем, де чітко впорядковані взаємозв'язки і взаємозалежності між різними рівнями; у заг. теорії систем - для опису будь-яких систем. об'єктів; у теорії організації - як принцип управління тощо. У християн. літературі він відомий від серед. 5 ст., у 2-й пол. 19 ст. О. Конт і Г. Спенсер застосували його для характеристики феодал. суспільства. М. Вебер у теорії бюрократії розглянув І. як сусп. устрій, якому притаманні безособовість, раціональність, чітка регламентація, обмежена відповідальність. Апологія сусп. І. присутня у теоріях [еліти](#) (В. Парето, К. Маннгейм, Д. Гелбрейт). З появою у 20 ст. заг. теорії систем і кібернетики поняття «І.» набуло поширення в описах будь-яких систем. об'єктів для характеристики упорядкованої взаємодії між різними рівнями системи. Його вживають і для характеристики вертикал. диференціації між різними рівнями держ. влади та соц. упр. (взаємовідносин між індивідами, які перебувають на різних рівнях ієрарх. структури). І. виникли у зв'язку з переходом від варварства до цивілізації і залишаються супутниками цивілізац. розвитку суспільства. Нерівність та ієрарх. боротьба призвели до появи І. на всіх щаблях суспільства. Переважна більшість відомих в історії людства соц. утворень (родина, держава, Церква, армія, політ. партії та ін.) ґрунтується на принципах ієрархічності. Повноваження та відповідальність усередині цих утворень розподілені нерівномірно, при цьому статусна І. може формуватися на базі різних цінностей: влада, власність, походження, рівень освіти, авторитет тощо. У країнах з демократ. формою правління можливе суперництво І., вільне створення нових І. та реформування тих, які вже

існують. Необхідність ієрарх. існування склад. систем зумовлена тим, що пов'язане з отриманням та використанням великого масиву інформації. У реал. системах ієрарх. структура ніколи не буває абсолютно сталою. В упр. використовують специфічні для кожного рівня можливості самоорганізації. У демократ. країнах порівняно легко відбувається ієрарх. поповнення вищих верств суспільства представниками нижчих. Це сприяє громад. злагоді, але пов'язане з ризиком потрапляння у верхній рівень І. тих, хто не заслуговує громад. довіри. Нині у науці, спорті, мистецтві, упр., політиці, економіці спостерігається інтенсив. процес створення нових І., перехід від традиц. соц., екон., політ., управлін. І. до модернізованих. Домінуючими параметрами І. є наявність влади, авторитету, матеріал. становища, духов. впливу, володіння інформацією. Досягнувши певного становища в ієрарх. структурі відносин, людина прагне подальшого ієрарх. зростання. Вона збільшує відстань між собою і своїми суперниками, намагається здобути ще вищий соц. статус. Якщо між ієрарх. боротьбі перемагає політ. І., то матеріал. та інформ. І. опиняються під її владою. У випадку перемоги І. заможних виникає загроза побудови корумпов. системи суспільства. Щоб уникнути конфліктів між І. та збалансувати всі політ. сили і процеси, необхідне мирне співіснування І., оскільки кожна з них виконує певні життєво важливі для суспільства функції. Член І. повинні мати домінуючі ознаки належності, відповідати етич. та ін. вимогам цієї І., своєму місцю в ній тощо. Людина, не вихована на традиціях певного ієрарх. прошарку, практично не може претендувати на приєднання до нього. У зх. суспільно-політ. і правовій думці класифікацію ієрарх. верств суспільства здійснюють за різними критеріями, зокрема з'явилося багато дослідж., присвяч. І. престижу, влади, контролю, особистості та ін. І. у тварин заснована на принципах домінування система поведінк. зв'язків між особинами в групі, що регулює їхні взаємовідносини. Може бути стійкою (абсолютна домінація) та нестійкою (відносна домінація). Домінуючі особини (домінанти), я. посідають найвищі щаблі в І., мають перевагу в доступі до їжі, особин протилеж. статі тощо. Водночас вони забезпечують захист від хижаків, охороняють територію, врегульовують конфлікти із сусід. групами. Найпоширеніша І. у тварин, схильних до групового проживання (комахи, хребетні). Термін «І.» також широко використовують у біології стосовно різноманіт. об'єктів і процесів (ієрарх. структура спільноти, І. регулятор. систем та ін.).

В. О. Зуєва, О. Є. Постол

Ієрархія церковна (І. ц.) - чини [духовенства](#) в порядку субординації, прийнятої в тій чи іншій Церкві; форма організаційного церковного

устрою; вища церковна влада. Термін «І.» використав ще в серед. 5 ст. Псевдо-Діонісій Ареопіт у трактаті «Про небесну ієрархію» для характеристики організації християн. Церкви (у цьому значенні термін проіснував до серед. 19 ст., коли завдяки філос. і наук. працям набув нових семантик). У катол. Церкві І. ц. очолює рим. [архієпископ](#) - папа (див. папство), якому підпорядков. ін. [єпископи](#). У православ. Церквах найвищою ієрарх. інстанцією є поміс. собор; автокефал. православні Церкви мають самостій. предстоятелів, часто в сані патріарха. Становлення християн. І. ц. на тер. сучас. України розпочалося з прийняттям тут християнства, її склали переважно єпископи-греки, хоча правителі Київ. Русі постійно домагалися призначення в І. ц. представників місц. духовенства. Згодом у єпископи почали висвячувати переважно місц. священнослужителів, але у домонгол. період тільки 3 митрополити (всі не визнані Константиноп. патріархатом, див. [Константинопольська Православна Церква](#)) були негрец. походження. До 16 ст. лише іноді митрополити престоли посідали особи грец. і пд.-слов'ян. походження. І. ц. користувалася впливовим становищем також у держ. справах, брала участь у вічах, княжих радах, згодом, за литов.-польс. доби, в соймах. На укр. землях у складі різних держав боротьба за власну І. ц. ототожнювалася з обстоюванням нац. прав; братства та особливо козацтво були оборонцями укр. І. ц., відігравши гол. роль під час відновлення православ. І. ц. 1620. Представникам держ. влади нерідко вдавалося призначити ієрархами на укр. землях своїх ставлеників, проти яких, однак, виступало нижче духовенство і національно свідомі світські кола. У 19–20 ст. більшість православ. єпископів були з росіян, що спричиняло русифікацію Церкви. З ін. боку, І. ц., сформована з українців, зокрема на зх.-укр. землях у складі Австро-Угор. імперії, була чи не єдиним і відносно впливовим укр. нац. проводом, деякі її представники відіграли вагомий роль у нац.-культур. відродженні. Проблему українізації православ. І. ц. намагався вирішити укр. церк. рух після Лютн. революції 1917, зокрема під час Всеукр. церк. собору 1921 у Києві, коли постала УАПЦ, понад 30 єпископів якої були репресов. у 1930-х рр., як і І. ц. УГКЦ після Львівського собору 1946. В еміграції існує укр. православна та катол. І. ц. в Зх. Європі, Пн. Америці й Австралії. У протестантизмі І. ц. значно спрощена (у 20 ст. до неї почали входити і жінки). Свої особливості І. ц. має в нехристиян. Церквах.

О. Н. Саган

Рекомендована література

1. Берталанфі Л. фон. **Общая теория систем: Обзор проблем и результатов / Пер. с англ. // Систем. исследования. Москва, 1969;**
2. Николис Дж. **Динамика иерархических систем: Эволюционное представление / Пер. с англ. Москва, 1989;**

3. Потестарность: генезис и эволюция. С.-Петербург, 1997;
4. Крадин Н. Н. Политическая антропология. Москва, 2004.

Бібліографічний опис:

Ієрархія / В. О. Зуєва, О. Є. Постол, О. Н. Саган // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. - К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. - Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-13781>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).